

NOTAT NR. 3 – 2012

RAGNFRID KOGSTAD, MARK HOPFENBECK OG JAN KÅRE HUMMELVOLL

Politiske intensjoner bak satsingen på Grønn omsorg

Høgskolen i **Hedmark**

Ragnfrid Kogstad, Mark Hopfenbeck
og Jan Kåre Hummelvoll

Politiske intensjoner bak satsingen på
Grønn omsorg

Fulltekstutgave

Utgivelsessted: Elverum

Det må ikke kopieres fra rapporten i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Forfatteren er selv ansvarlig for sine konklusjoner. Innholdet gir derfor ikke nødvendigvis uttrykk for Høgskolens syn.

I notatserien fra Høgskolen i Hedmark publiseres f.eks. milepældokumentasjon av et forsknings- og/eller utviklingsprosjekt, eller annen dokumentasjon på at et arbeid er i gang eller utført, samt interne HH-rapporter med allmenn interesse.

Notat nr. 3 – 2012

© Forfatterne/Høgskolen i Hedmark

ISBN: 978-82-7671-868-3

ISSN: 1501-8555

Høgskolen i Hedmark

Tittel: Politiske intensjoner bak satsingen på Grønn omsorg			
Forfatter: Ragnfrid Kogstad, Mark Hopfenbeck og Jan Kåre Hummelvoll			
Nummer: 3	År: 2012	Sider: 27	ISBN: 978-82-7671-868-3 ISSN: 1501-8555
Oppdragsgiver:			
Emneord: Grønn omsorg, Inn på TUNET, velferdstjenester, arbeid og psykisk helse, bedring.			
Sammendrag: <p>I dette notatet ser vi på politiske intensjoner bak satsingen på ulike tiltak og tjenester som faller inn under Grønn omsorg. Vi gir et historisk tilbakeblikk på BU-satsingen (bygdeutvikling) fra 1990 og utover, opprettelsen av Vilje Viser Vei og videreføringen av dette i NAVs nasjonale strategiplan for arbeid og psykisk helse. Flere departementer har vært involvert i satsingen på Grønn omsorg, men med varierende engasjement.</p> <p>Vi har gått gjennom noen policydokumenter fra de ulike departementer og direktorater, inkludert NAV, for å få en nærmere forståelse av hvordan partene ser på Grønn omsorg og hvem som i sterkast grad målbærer intensjonen om å gjøre Grønn omsorg til et alternativ og supplement til eksisterende tjenester. Vårt fokus er psykisk helse og rus og i mindre grad andre områder som barnevern, eldreomsorg eller pedagogiske tilbud.</p> <p>Vi håper notatet kan kaste lys over de ulike og til dels tvetydige, politiske signalene og hvordan disse er med på å forme feltet.</p>			

Hedmark University College

Title: Political intentions behind the Green Care development initiative			
Author: Ragnfrid Kogstad, Mark Hopfenbeck and Jan Kåre Hummelvoll			
Number: 3	Year: 2012	Pages: 27	ISBN: 978-82-7671-868-3 ISSN: 1501-8555
Financed by:			
Keywords: Green care, Into the Courtyard, welfare services, work and mental health, recovery.			
Summary: In this brief research report we look at the political intentions behind the various activities and services comprising Green Care. We provide a historical sketch of the rural development initiative (BU) from 1990 onwards, the establishment of the 'Will Shows the Way' program and the continuation of this in NAV's (Labour and Welfare Administration) national strategic plan for work and mental health. Several ministries have been involved in developing Green Care, but with varying commitment. We have gone through a selection of policy documents from the various ministries and agencies, including NAV, to gain a deeper understanding of how these actors view Green Care and to discern to what extent they promote the intention of making Green Care an alternative or supplement to existing services. Our focus is mental health and substance abuse and to a lesser degree other areas such as child welfare, elderly care or educational services. We hope that this brief report may shed light on the diverse, and at times ambiguous, political signals and how these are shaping the field.			

Innhold

Introduksjon	7
Historikk	8
<i>Vilje Viser Vei</i>	9
Dokumenter fra ulike departementer, direktorater og NAV	11
<i>Arbeids- og inkluderingsdepartementet (AID)</i>	11
<i>Arbeids- og velferdsdirektoratet</i>	11
<i>NAVs rolle</i>	12
<i>HOD/Helsedirektoratet</i>	15
<i>Landbruks- og matdepartementet</i>	15
<i>Inn På Tunet (IPT) som satsingsområde</i>	16
Kunnskapsoppsummeringer og forskning	19
Diskusjon – Arbeid og psykisk helse, i hvilken grad kan Grønn omsorg være et svar på utfordringene og i hvilken grad blir det tatt i bruk?	24
Litteratur	26

INTRODUKSJON

Grønn omsorg kan brukes som samlebetegnelse på ulike tiltak der dyr og natur fungerer som ramme for aktiviteter for personer som av ulike grunner har falt ut av arbeidslivet eller trenger å komme seg etter en periode med psykiske og/eller fysiske problemer. I Norge har betegnelsen Inn på tunet blitt tatt i bruk som en paraplybetegnelse for både grønt arbeid, grønn omsorg og grønn pedagogikk (NAV 2010), mens internasjonalt dekker gjerne Green Care de samme feltene, bortsette fra at Green Care også kan omfatte (omsorgs-)tilbud som ikke bare er knyttet til en gård, men til skogs- og naturaktiviteter utover dette. Når vi her bruker Grønn omsorg, er det for å tydeliggjøre at vi også forholder oss til naturbaserte tiltak utenom gårdsbruk. Samtidig har vi her en avgrensning til tilbud rettet mot målgruppen med psykiske, psykososiale og rusbetingede problemer.

Mange departementer har vært inne i promoteringen av Grønn omsorg. Samtidig ser vi at det fortsatt er mye usikkerhet m.h.t. tolkning av effekter, krav til kvalitetssikring og kompetansebehov. Signalene bak satsingen på Grønn omsorg, ikke minst slik feltet forvaltes av NAV, kan derfor bli vanskelige å lese. I denne artikkelen har vi derfor valgt å foreta en gjennomgang av sentrale policydokumenter for å få et bedre bilde av hvilke politiske signaler som egentlig formidles om satsingen på Grønn omsorg. For å få et godt nok bilde må en selvsagt følge opp med intervjuer, men her ønsker vi først og fremst å legge et grunnlag for videre utforskning av feltet, ved å se på det som foreligger skriftlig til nå.

I vårt søk tok vi utgangspunkt i dokumenter knyttet til Grønn omsorg og Inn på tunet fra henholdsvis arbeids- og inkluderingsdepartementet (AID), Helse- og omsorgsdepartementet (HOD) og Landbruks- og matdepartementet (LMD). Vi søkte også via Inn på tunet og NAV. Departementene hadde linker til alt fra møter med tilbydere til større forskningsrapporter på feltet. Etter å ha fulgt disse og valgt ut alt vi fant som var knyttet til Grønn omsorg, psykisk helse, rus og arbeidsrettede tiltak, satt vi igjen med 47 dokumenter. I denne artikkelen hvor vi kun fokuserer på politiske signaler og ikke på Grønn omsorg generelt, eller de ulike begrunnelsene som gis for diverse tiltak, fant vi at 26 av dokumentene var av særlig interesse. Disse er nedenfor presentert under avsnitt for historikk, uttalelser og retningslinjer fra de ulike departementene, fra NAV og Inn på tunet-satsingen og presentasjon av relevant forskningsrapporter, som også departementene viser til.

HISTORIKK

En av de første evalueringene av Grønn omsorg-prosjekter ble gjort da Gjønnnes og Sørbrøden (1998) evaluerte bruken av BU-midler til 28 prosjekter i Vestfold. Vestfold hadde da 8-9 års erfaring med Grønn omsorg. Prosjektene besto av 20 ”tunge” prosjekter innen landbruk, barnevern og vernet sysselsetting, og 20 enkeltprosjekter. BU-tilskuddet besto av stipend, tilskudd og lån, til sammen kr. 3.540.600,-. Evalueringen ble gjennomført ved hjelp av intervju med et utvalg på 14 prosjekteiere og 16 offentlig ansatte. Den viste bl.a. følgende: 71 % av prosjekteierne sa at de hadde fått et bedre liv gjennom etableringen. De fleste prosjektene var drevet av kvinner (9), men det var også 2 mannsprosjekter og 3 samarbeidsprosjekter. Evalueringen ga inntrykk av meget lovende resultater m.h.t. kvalitet. 20,8 arbeidsplasser var skapt i de 14 undersøkte prosjektene. 96 % av prosjektene er /er på veg til å bli levevei for prosjekteierne. Vestfoldprosjektene hadde høyere økonomisk overskudd enn landsgjennomsnittet til tross for lavere prosjekttilskudd. Tilbudene som ble gitt medførte innsparinger for kommuner og fylkeskommuner på 10-50 % i forhold til sammenlignbare/mer tradisjonelle tilbud. Spørsmålene om kvalitet og økonomi må bli relative og subjektive. En snakker om klienter som koster fra 100 til 10.000,- kroner per dag, så beregningene er vanskelige. Tiltakene i Vestfold klarte å drive rimelig i forhold til landsgjennomsnittet. Lån/tilskudd/stipend per prosjekt i Vestfold var på kr. 132.000,- (bare tilskudd 77.000,-), mens landsgjennomsnittet var 165.000,- kr (121.000,- i bare tilskudd). I Vestfold hadde en både høyere gjennomsnittlig omsetning enn landsgjennomsnittet og høyere nettoutbytte. Et anslag sier at kommuner/fylkeskommunen kunne spare tilnærmet kr. 3.850.000,- per år på å bruke de tjenester som her er utviklet. 1998: Beregningsmåtene er hentet fra en landsomfattende evaluering gjennomført i regi av finansdepartementet, i regi av Senter for egenutvikling (v/ Øyvind Sørbrøden og Svend Aubert).

Nøkkelfaktorer for suksess ble i Vestfoldprosjektene beskrevet som: Gode og klare avtaler, personlige egenskaper, god veiledning/rådgivning, innsikt i kommunikasjon, gårdsbruk med allsidige tilbud og ressurser, rolleklarhet og en relativt enkel styringsmodell. De modellene som ble kartlagt var følgende:

- Enkle/enkelt styrte prosjekter. Veiledning blir samtidig kvalitetssikring
- Entreprenørprosjekter: Styring, langsiktighet, god økonomikontroll
- Prosjekter med omfattende styring; sikre avtaler, tungrodd, stor styringsgruppe

Forskerne konkluderte med at det bør satses mer på enkle styringsformer og entreprenørprosjekter. Best resultater der. Ellers anbefalte de en styringsgruppe på fylkesnivå som utformer policy rundt videreutvikling.

”Nasjonalt prosjekt for bruk av gården som ressurs...” (Aasland 2002) pågikk i tre år fra 2000 til 2002. Bakgrunnen for prosjektet var kort skissert: Grønn omsorg er et område innen bygdeutvikling (BU) som særlig vokste frem fra midten av 1990-årene (de første prosjektene kom i slutten av 1980). Hovedmålet med prosjektet var – med utgangspunkt i landbrukets ressurser, bondens kompetanse og det miljømessige mangfold – *å utvikle et variert og godt tilbud innen helse-, sosial- og oppvekst/undervisningssektoren, som bidrar til å gi økt livskvalitet for brukerne og økt sysselsetting/verdiskaping i landbruket.*

Grønn omsorg er en samling sammensatte saksområder. Helse- og sosialetaten, og delvis undervisningsetaten, hadde liten erfaring med å samarbeide med landbruket. Derfor ble det viktig å skape trygghet hos ulike faggrupper, å få kommuner til å prioritere langsiktige kjøp av tjenester og å etablere god forankring i de involverte offentlige sektorer. Dette skapte et behov for råd og veiledning. Vestfold kom tidlig i gang med prosjekter og evalueringer av disse. Funnene herifra viste at mange av tilbudene bidro til økt livskvalitet for brukerne og en brukbar verdiskaping og sysselsetting for gårdene.

Det nasjonale prosjektets hovedoppgaver har vært næringsutvikling utover hele landet, å arrangere kurs/konferanser, stimulere FoU og utvikle kvalitetssystemer og samarbeidsmodeller. Rapporten fra det nasjonale prosjektet (Aasland 2002) konkluderte med at rammene og styringen må ligge nasjonalt. Rapporten viste ellers til nettverksutvikling og initiering av enkelte forskningsarbeider. Dessuten ble utviklingsarbeidet knyttet til kvalitetssystemer startet. På det tidspunkt rapporten ble publisert (2002) var det omtrent 600 prosjekter i gang, og det anslås at ”det ikke bør være vanskelig å tilrettelegge for at 12-1500 IPT-gårder er i gang om 10 år, med minst et tilsvarende antall sysselsatte på dette området”. Når det gjelder IPT-tiltak, fantes disse i 47% av landets kommuner. Den prosentvise fordeling av tiltakene viste at oppvekst hadde 46%, barnevern 29%, tilrettelagt sysselsetting (psykiatri og pu) 12 % og diverse andre 13% (demens, rus, kriminalomsorg og flyktninger).

Når det gjelder FoU innen feltet ble det i rapporten understreket at det er helheten som er viktigst å undersøke: *Gårder er viktige helhetlige fellesskap – derfor vil interessante forskningstema være knyttet til summen av hva gårder kan bidra med – både som forebyggende virksomhet og som kvalitative supplementer særlig for opplæringssektoren.* Det foreslås at NFR skal kontaktes for å undersøke om de kan påta seg en koordineringsrolle mht behovet for evaluering og forskning innen Grønn omsorg.

I denne rapporten fra begynnelsen av IPT-satsningen er næringsutvikling hovedfokus, mens begrunnelsene i hovedsak er humanistisk formulert og knyttet til helse, velferd og livskvalitet. Det er også interessant å merke seg at gode eksempler, kvalitetsutvikling og en helhetlig tilnærming til FoU innen IPT blir den anbefalte strategi for kunnskapsdannelse.

Vilje Viser Vei

Vilje viser vei ble opprettet ved hjelp av midler fra Opptrappingsplanen for psykisk helse, sorterte under Aetat Arbeidsdirektoratet og eksisterte fra 2004 til 2007. Inn på tunet (IPT) var i 2007 blitt et begrep og synes å ha blitt oppfattet som en integrert del av Vilje Viser Vei. Dette går fram av nettsiden www.innpaatonet.no som ble drevet av Det kgl Selskap for Norges Vel, på vegne av Vilje Viser Vei (NAV 2007). Hensikten med nettsiden var å synliggjøre arbeidsrettede tiltak på gårdsbruk og opparbeide en nasjonal oversikt som kunne bidra til erfaringsutveksling og modellutvikling. Nettsiden omtaler kort konkrete eksempler fra arbeidsrettede tiltak på gård – hvor gården enten er underleverandør til en annen tiltaksarrangør/arbeidsmarkedsbedrift eller er selvstendig tiltaksarrangør med direkte avtale med NAV. I sin halvårsrapport om Vilje Viser Vei per 01.07.06, skrev NAV at erfaring fra gård har overføringsverdi til arbeidslivet, og utgjør samtidig en noe mer personlig tilknytning (NAV 2006). Representanter fra Aetat har lagt vekt på at tiltak på gård kan ses som en indirekte vei til andre virksomheter og videre at arbeidsmarkedstilbud på gårdsbruk egner seg både i tidlige avklaringsfaser og i forbindelse med langvarige attføringsprosesser, bl.a. fordi de allsidige arbeidsoppgavene gir interessant yrkespraksis. I statusrapport per 31.12.2007

(NAV 2007) skrev NAV at ”fysisk aktivitet og kontakt med dyr og natur viser seg å ha god helsemessig virkning på mange mennesker” og videre at disse kvalitetene kan være spesielt bra for mennesker som faller ut av arbeidslivet p.g.a. psykiske vansker. Vilje Viser Vei ble avsluttet i 2007, men videreført i Nasjonal strategiplan for arbeid og psykisk helse, bl.a. ut fra den erkjennelsen at mange medarbeidere i NAVs 1.-linjetjeneste (i kommunene) mangler kompetanse på arbeid og psykisk helse (NAV 2007).

DOKUMENTER FRA ULIKE DEPARTEMENTER, DIREKTORATER OG NAV

Arbeids- og inkluderingsdepartementet (AID)

En bekymring som ligger til grunn for jakten på alternative tilbud til personer som har falt ut av arbeidslivet er at antall tapte årsverk knyttet til mottak av helserelaterte ytelser har økt (Faggruppen for IA-avtalen 2010). I 2009 utgjorde dette 550.000 årsverk og 17,6 % av befolkningen mellom 18 og 64 år (sykefraværet har vist en nedgang på 9,4 % fra 2001 til 2009). AID har utgitt et annonsebilag der ulike prosjekter og tiltak beskrives: Arbeidsgiverløs, ”ses i morgen” (kurs), ”3-2-1-prosjektet”, tidsbegrenset lønnstilskudd, tidsubegrenset lønnstilskudd, arbeid med årsakene til sykefravær, betydningen av gode ledere og betydningen av holdninger i forbindelse med seniorpolitikk (AID 2010).

Arbeidslinja ble lansert i 1991-1992. Andel mennesker med alvorlige psykiske lidelser som er uten arbeid, fortsatte likevel å vise en økende tendens: 80 % i 1990, 92 % i 1994 (Rinaldi 2007). Ordningen med arbeidsavklaringspenger er forholdsvis ny. De første målinger av overgang fra arbeidsavklaringspenger til arbeid er fra august 2010. Tallene vil kunne foreligge i Faggruppen for IA-avtalen i mai 2011.

Arbeids- og velferdsdirektoratet

Grønt arbeid har en egen fagansvarlig i Arbeids- og velferdsdirektoratet og en fylkeskoordinator for arbeid og psykisk helse i hvert fylke, med oppfølgingsansvar overfor NAV. Fylkeskoordinator tilbyr hjelp til: 1) avklaring av arbeidsevne, 2) arbeidserfaring, 3) personlig utvikling, 4) strukturert hverdag, 5) sosial trening, 6) bedre psykisk og fysisk helse, 7) å finne mål/utviklingsmuligheter.

Meistad og Nyland (2005) beskriver i rapporten ”Du må så før du høster – om arbeidsmarkedstiltak på gård for mennesker med psykiske lidelser” motivasjonen for tiltaksplasser på gård (kombinasjonen av nærings- og helsegevinster) og hvordan samarbeid mellom Aetat og gårdene er utformet. Rapporten er skrevet på oppdrag fra Aetat Arbeidsdirektoratet (Vilje Viser Vei). Fem gårds kasus fungerer som erfaringsbakgrunn. Her fremmes to argumenter for å benytte gårdbruk i attføring for mennesker med psykiske funksjonshindringer. Det første argumentet er at tiltaksplasser på gård bidrar til det totale mangfold og variasjon i spekteret av arbeidsmarkedstiltak. Det andre argumentet er erfaringsbasert og knyttes til at arbeid på gård – med kontakt med dyr og planter og opplevelsen av natur bidrar – har en positiv effekt på fysisk og psykisk helse, livskvalitet og arbeidsevne.

To hovedmodeller i samarbeid mellom Aetat og gården beskrives grundig, nemlig at gården enten kan være underleverandør til en kommunal eller privat tiltaksarrangør, eller en selvstendig ekstern leverandør med direkte avtale med Aetat. Disse samarbeidsmodellene har konsekvenser for fordeling av ansvar for inntak, veiledning og rapportering.

Gjennomgangen av skriftlige dokumenter og erfaringer fra besøk på gårdene og intervjuer med saksbehandlere og tilbydere (brukere/deltagere er *ikke* intervjuet), viser at arbeidsmarkedstiltak på gårdsbruk egner seg både i tidlige avklaringsfaser for deltagerens motivasjon, ønsker og arbeidsevne og for personer som har behov for mer langvarige atferdsprosesser. Gården åpner for mestring og personlig utvikling hos deltagerne, gården gir mulighet for allsidige og meningsfulle oppgaver; aktivitetene er virkelighetsnære og gir både sosial trening og arbeidstrening.

NAV's rolle

Konsulentfirmaet Rambøll Management Consulting utførte i 2009 en kartlegging av ungdomstiltak i regi av NAV Drift og utvikling (Rambøll Management Consulting 2009). Hensikten var å finne mer ut om hvordan man kan begrense økningen i antall unge med problemer i overgangen fra utdanning/studier til arbeidsliv – i prosjekter som NAV enten eier eller er partner i. Bakgrunnen for kartleggingen er utfordringen med at stadig flere unge står utenfor arbeidslivet. Høy sysselsetting er et sentralt mål i velferdspolitikken. På systemnivå er høy sysselsetting nødvendig for å finansiere en rekke statlige oppgaver og fellesskapsløsninger, og på individnivå er sysselsetting nødvendig for å sikre inntekt, levestandard, selvrealisering og sosialisering. Norsk arbeidsliv er preget av høy yrkesdeltagelse, men samtidig har andelen personer som mottar ytelse utenfor arbeidslivet (slik som uføretrygd) økt. Her utgjør personer med lettere psykiske lidelser en voksende gruppe – særlig i alderen 20-39 år. Det understrekes at på tross av lik adgang til utdanningssystemet bidrar sosiale forskjeller til at barn og unge kommer svært ulikt ut av opplæringen. Det er videre registrert en relativt stor andel ungdommer som av forskjellige årsaker avbryter videregående opplæring. Dette er bekymringsfullt siden forskningen konkluderer med at personer som har avbrutt videregående opplæring får en svak stilling på arbeidsmarkedet.

Kartleggingen trekker frem 71 tiltak, som fremstilles i tabellform. Av disse er 33 direkte arbeidsforberedende tiltak, 31 er ”midtterskeltiltak” og 7 er lavterskeltiltak. Det som blir trukket frem som *suksesskriterier*, er følgende: Tett individuell oppfølging, tilpassning og oppfølging; tverrfaglig samarbeid (NAV, skole og evt OT); helhetlig tilnærming (fokus på sammenhengen mellom de ulike kontekster ungdom ferdes innenfor); tidlig intervensjon og forebyggende arbeid; ubyråkratiske strukturer (som er avgjørende for fleksibilitet og ikke å bli fanget av skjemavelde) som motvirker lang ventetid på tiltak.

Kartleggingen viser at en stor del av arbeidet for målgruppen legges inn i det ordinære arbeidet i NAV, snarere enn prosjektorganisering. Det pekes på at prosjektorganisering har vist seg å gi positive ringvirkninger i form av kontinuitet i arbeidet og etablering av faste strukturer for samarbeid og sikring av innsatser for målgruppen. Det er viktig å sikre at arbeid for ungdom ikke forsvinner i annet ordinært arbeid – bl.a. ved hjelp av utarbeidelse av fylkesvise samarbeidsavtaler mellom NAV og fylkeskommuner/kommuner.

For deltagere med dårlige erfaringer fra skole og ulike etatskontorer, er det viktig at prosjektene foregår på ”trygg” eller ”nøytral” grunn – slik at deltagerne opplever å kunne begynne på nytt og fokusere andre forhold enn de som utelukkende er knyttet til skole og

opplevelse av tap eller manglende mestring. Det er videre avgjørende at tiltakene kombinerer teori og praksis på en kreativ måte.

Et flertall av prosjektene/tiltakene inneholder arbeidspraksis. Her varierer omfang, intensitet og mål i de ulike prosjektene. I enkelte tiltak brukes arbeidspraksis for å prøve motivasjon, interesser og funksjonsnivå gjennom å alternere mellom flere praksissteder. I andre prosjekter/tiltak er målet at arbeidspraksisen skal føre til fast arbeid. Dermed fungerer praksisperioden som prøvetid for å bli kjent med arbeidsoppgaver, rutiner og arbeidsmiljø for å få en tilpasset og enklere overgang til ordinært lønnet arbeid.

En gjennomlesning av tiltakene/prosjektene viser at svært få er knyttet til Inn på tunet/Grønn omsorg. Det er uklart hvorfor slike tiltak ikke er sterkere representert i kartleggingen. *Suksesskriteriene* vil imidlertid være relevante for ungdom i Inn på tunet-satsningen.

Nasjonal strategiplan for arbeid og psykisk helse (2007-2012) fokuserer psykisk uhelse som en viktig årsak til at mange i arbeidsfør alder står utenfor arbeidsmarkedet. Botemidlet synes å være samarbeid og samordning av ulike deler av tjenesteapparatet for å fremme overgang til, og fastholdelse av, arbeid for mennesker med psykiske lidelser. Det er behov for å styrke samarbeidet mellom skole, NAV-kontor, OT¹ og fastlegen. NAVs fagutviklingsprogram innenfor Arbeid og psykisk helse består av følgende deler:

- Jobbmestrende oppfølging- Østfoldmodellen
- Jobbmestrende oppfølging – Osломodellen
- Mestringsveier til arbeid – psykiske lidelser og rus
- Tiltak (Vilje viser vei)
- Arbeidslivssatsing
- Veiledning og oppfølgingsløs
- Studier med støtte
- Medarbeidere Med Brukererfaring
- Nettverksbygging og kompetanseheving

Jobbmestrende oppfølging er et program i samarbeid mellom: NAV drift og utvikling (NDU), Arbeids- og velferdsdirektoratet, NAV fylkesdirektør (Hedmark) og Helsedirektoratet, og det styres nå fra Arbeids- og velferdsdirektoratet. Programmet har en samordningsgruppe med representanter fra HOD, AID, Helsedirektoratet og Arbeids- og velferdsdirektoratet. Innenfor programmet skilles det mellom Osломodellen og Østfoldmodellen. Begge modellene består av forsøk med psykoedukasjon og kognitiv adferdsterapi for å få folk tilbake i jobb. Forsøkene skal være preget av tilgjengelighet og høyfrekvent oppfølging og av å være tidsubegrensede lavterskeltilbud (Steihaug & Harsvik 2009). I Oslo omfattes forsøket av 15 APS-plasser (arbeidspraksisplasser i skjermet virksomhet) og 5 AB-plasser (arbeid med bistand). Målgruppen er personer med sk. schizofrenidiagnose (senere i prosjektet omdefinert til psykoselidelse). I Østfold er målgruppen personer som er sykmeldte eller på attføring. Det er et kriterium at arbeidstilknytningen ikke er for løs. Sintef Helse (Steihaug & Harsvik 2009) har evaluert forsøkene og konkluderer bl.a. med at det er umulig å skille ut effekten av psykoedukative metoder som avgrensede tiltak. Følgende virker sammen: Psykoedukativ metode, tett oppfølging, psykiatrikompetanse, samarbeid/oppfølging, tid, fleksibilitet.

---

¹ Oppfølgingstjenesten (OT) er en fylkeskommunal tjeneste som skal ha ta kontakt med, ha oversikt over og følge opp ungdom med ungdomsrett mellom 15-21 år – som ikke er i videregående opplæring eller arbeid (jf. opplæringslovens § 3-6)

Evalueringen ble gjennomført ved hjelp av semistrukturerte intervjuer. Forskerne besøkte de tre aktuelle attføringsbedriftene i Oslo og senter for jobbmestring i Østfold. Det ble lagt særlig vekt på deltakernes nytte av forsøkene. Både brukere, ledere, arbeidskonsulenter, leger og NAV-representanter ble intervjuet. Intervjuene ble foretatt på to ulike tidspunkt: I 2007 ble 24 personer intervjuet og i 2008 21 personer. Mange kunne fortelle om manglende samarbeid mellom NAV og helsetjenesten og brukerne har en stor grad av negative erfaringer med det øvrige NAV (som ikke er direkte involvert i prosjektet), og angst for å møte opp på vanlige NAV-møter. NAV og helsetjenesten synes å ha ulike logikker og ulike byråkratiske tenkemåter. Deltakerne forteller om stort utbytte av opplegget, men drivkraften og gevinsten ligger i opplevd verdighet og identitet knyttet til det å ha en jobb, snarere enn de spesielle modellene eller psykoedukative tenkemåtene. Mange har heller ikke brydd seg så mye om informasjonen eller selve modellen som tiltakene drives etter.

Tiltaket Jobbmestrende oppfølging benyttes lite av NAV arbeid. Prosjektets representanter sier om NAV: ”De får ikke uttelling for å henvise til oss”. I uttalelser fra NAV heter det bl.a: Disse personene ville klart seg bra uansett, det er andre som trenger det mer.

Resultatene viser at mange er på vei tilbake til jobb etter å ha deltatt i prosjektet. Samarbeidsnettverket rundt den enkelte synes å være det viktigste – at det gis trygghet. Dette harmonerer med hva SHDir sa i sin kunnskapsoppsummering: at individuell utplassering og støtte (IPS) er det mest effektive når psykisk syke vil tilbake i jobb. 10 måneder er for lite, en trenger minst en dobling av tiden. Dette understrekes også av Møllers undersøkelse (2005) der det ble pekt på at gruppen med psykiske lidelser har særlige fordeler av lang praksistid.

I 2010 ble forsøk knyttet til Jobbmestrende oppfølging også tilbudt i Nord-Trøndelag, Oppland, Buskerud Telemark og Vest-Agder. Pilotprosjektet ble regnet som avsluttet i 2008 og i den nye fasen kalles det et forsknings- og utviklingsprosjekt. Hensikten er å teste ut nye modeller for arbeidsrehabilitering for personer med psykoselidelser – modeller som kan øke deltakernes evne til å mestre og holde på en jobb – og sørge for at forskjellige instanser får kunnskap om viktigheten av tilrettelegging på arbeidsplassen (NAV og Helsedirektoratet 2010).

Grønn omsorg som en del av Arbeid og psykisk helse

De viktigste sidene ved NAVs satsing på Arbeid og psykisk helse, knyttet til ”grønne” tjenester, er beskrevet i veilederen ”Grønt arbeid – en god start på veien mot arbeidslivet (NAV 2010). I veilederen fokuseres det på Grønt arbeid, arbeid på gård i regi av NAV, for mennesker med psykiske og/eller rusrelaterte helseproblemer – tilrettelagte tiltak utviklet gjennom Nasjonal strategiplan for arbeid og psykisk helse – en del av IPT – lavterskeltilbud som ivaretar arbeidsdimensjonen i rehabiliteringsprosessen (IPT= Grønn undervisning, grønn omsorg og grønt arbeid). Rammen er gårdsdrift med dyr, natur og sosialt fellesskap. Tiltaksbudsjettet forvaltes av NAV-fylke. NAV kan videre ”avklare brukere” i samarbeid med kommunehelsetjenesten og DPS m.v. NAV skal ha oversikt over brukerne og over behov for Grønt arbeid, pluss at de har oppfølgingsansvar for brukerne/ ansvar for å sikre kontinuitet. Helsetjenesten har også oversikt over brukerne. Veilederen viser videre til at Grønt arbeid – arbeidsrettet fysisk aktivitet i kontakt med dyr og natur i det sosiale fellesskapet på gården – er et virksomt tiltak i forhold til å styrke arbeidsmuligheter, helsemessig bedring og økt livskvalitet. Veilederen har ingen referanser på dette, men viser til erfaringer fra Vilje Viser Vei-tiltak på pilotgårder, innspill fra NAV-kontorer lokalt, Norges Bondelag og samarbeid med bransjeforeningene, attføringsbedriftene, arbeidsgiverforeningen for Vekstbedriftene ASVL og Det kongelige selskap for Norges Vel. Finansieringsmuligheter må finnes i form av statlige tiltaksplasser og godkjent tiltaksarrangør. Hovedinteressen bak veilederen er å fremme attføring til arbeid og å finne virkemidler for å ”favne overgangene”.

NAVs bruk av grønne tjenester varierer mellom landsdelene. I Sør-Trøndelag uttalte for eksempel NAVs fylkesdirektør at NAV stort sett har gode erfaringer med Grønt arbeid og at dette er et godt supplement. Grønt arbeid kan bidra til at flere blir involvert i helsefremmende aktiviteter. Og det ses som viktig å utvikle nye tiltaksmodeller for å forhindre passivisering (Wigum og Solberg 2008).

HOD/Helsedirektoratet

Sosial- og helsedirektoratet gjennomførte i 2004 en kunnskapsoppsummering på området ”arbeidsrettede tiltak for personer med psykiske problemer” (Sosial- og helsedirektoratet 2005). Utgangsspørsmålet var hva som finnes av arbeidsrettede tiltak for personer med psykiske problemer og hvilke tiltak som er dokumentert virksomme for å hjelpe personer med psykiske problemer ut i arbeid. Oppsummeringen konkluderte med at rådgivning og terapi knyttet til primærhelsetjenesten har god virkning på psykisk helse på kort sikt, men sammenlignet med de som får vanlig oppfølging, jevner forskjellene seg ut over tid. Brukerne på sin side er tilfredse med å få rådgivning og terapi. Lengre oppfølgingstid ser ut til å øke sjansene for vellykket rehabilitering tilbake til jobb etter depresjon. Løsningsfokuserte tiltak viser uklare resultater. Koordinering av psykososialt arbeid øker antallet som beholder kontakten med oppfølgingstjenester. Individuell tilpasning/utplassering og støtte (IPS) er det mest effektive tiltaket når en person med en alvorlig psykisk lidelse har et uttalt ønske om å komme ut i ordinært arbeid. Forskningen på betydning av ferdighetstrening er ikke entydig, heller ikke familiebehandling ved psykoser.

Konklusjonen om at individuell tilpasning/utplassering og støtte er det mest essensielle, peker mot at ulike tiltak under Grønn omsorg kan være godt egnet som arbeidsrettede tiltak for personer med psykiske problemer, selv om dette ikke nevnes direkte. Men allerede i 2002 sa daværende helseminister Høybråten (Kongshaug 2004) at han så på IPT som et positivt bidrag i helsearbeidet, og særlig innen psykisk helsefeltet, og at dette området bør kunne utvikles videre.

Tor Åm, tidligere prosjektdirektør i HOD og fra 2010 ekspedisjonssjef i det samme departementet, har pekt på hvordan Grønn omsorg/Inn på tunet kan bidra med nye arenaer og nye måter å møte tjenestebehov på, og bli et av flere tiltak som støtter opp under samhandlingsreformen og bidrar til løsninger på folkehelseutfordringene (Åm 2010, a og b). Han viser til at Trondheim kommune har gode erfaringer med Inn på tunet. IPT kan i følge Åm både bidra til gode tjenester til byens innbyggere og til at et bynært landbruk opprettholdes. Erfaringen så langt er at IPT er en flott arena for kultur & helse og et viktig supplement til øvrige tilbud, men IPT krever samhandling. Ellers er det vanskelig å finne tydelige politiske signaler fra HOD eller Helsedirektoratet når det gjelder satsingen på Grønn omsorg eller Inn på tunet.

Landbruks- og matdepartementet

Departementet har vært opptatt av å ”videreutvikle IPT som et lønnsomt forretningsområde for landbruket (LMD 2007) og har beskrevet tiltak under fem innsatsområder:

- 1) Etablere samarbeid mellom gårdbruker og offentlig sektor: ”Å komme i mål med salg av tjenester til det offentlige, er per i dag den største flaskehalsen for IPT satsingen.”, også behov for å øke kompetansen (og kjennskap til tilbudene) hos kjøpere, behovet for å få kjøpergruppen til å se nytteverdien av IPT
- 2) Forskning og dokumentasjon; stort behov for kunnskapsutvikling, behov for ’omfattende, tverrfaglig forskning med internasjonalt samarbeid for å øke kvaliteten og samtidig markedsføre Norge...’
- 3) Kvalitetssikring; sikring av det fysiske miljøet (sikkerhet) og læringsmiljøet/arena (innhold og kvalitet), kvalitet i gården som bedrift (ift arbeidslivstrening), gården som miljø (ift terapeutiske effekter) og gårdsbrukeren som arbeidsleder, kombinere KSL og ’Og bedre skal det bli...’
- 4) Kompetanseutvikling; kompetanse som kvalitet, både hos tilbydere (både ift faglig innhold men også ift næringsutvikling, salg, markedsføring) og kjøpere
- 5) Nettverk; nasjonal samordning, talerør, erfaringsutveksling

Statssekretær i LMD, Leif Helge Kongshaug, tok i en tale opp barn og unges økende behov for ’behandling’ og det tilsvarende økende behovet for behandlingstilbud og forebyggende arbeid (Kongshaug, 2004). Han viste til gården som kilde til identitet og tilhørighet, et mangfold av aktiviteter og arbeidsoppgaver som fins der, nærhet til dyr, natur, kultur, og menneskers mulighet for arbeidstrening, gården som pedagogisk ressurs, mat i skolen; barns kjennskap til matproduksjon og gården som utgangspunkt for innovasjon og entreprenørskap. Videre pekte han på behovet for økt markedsretting, samt for kvalitetssikring og for forskning og evaluering. Samtidig viste han til at det ikke alltid er like lett å lage fullgode nytte-kostnadsanalyser og slik avdekke den samfunnsøkonomiske lønnsomheten. ”I noen tilfeller må man ta fornuften i bruk” sa han og mente at flere og flere rådmenn, skolesjefer og sosialsjefer ville se at samfunnet vil ha mye å tjene på å bruke gårdens ressurser til mer enn matproduksjon: ”Ideelt sett burde kommuner i hele landet tilby sine brukere ulike helse- og sosialtilbud, inkludert tilbud på gård”.

I 2010 ble det nye kvalitetssikringsverktøyet for IPT – utviklet av Norges bondelag - lansert og Statssekretær Ola Heggem i LMD betegnet det som et taktskifte for IPT (Heggem 2010). Han viste til at IPT har vært et politisk satsingsområde i flere år og at arbeidet er forankret både i regjeringsplattformen Soria Moria II, Jordbruksavtalen, Samarbeidsavtalen mellom LMD og KS og i andre departements sektorplaner. Han pekte på IPT som en spennende vekstnæring for landbruket, men også at satsingen skal stimulere til utviklingen av livskraftige lokalsamfunn der folk trives og spesielt kvinner, barn og unge finner en utfordrende og attraktiv framtid.

Inn På Tunet (IPT) som satsingsområde

Den 14.11.2007 inviterte LMD til et møte mellom de fem departementene HOD, AID, BLD, KR, LMD. Hensikten var å forankre IPT på sentralt nivå – i flere departementer. Departementene sa i møtet at de ”ønsker å synliggjøre og bidra til bruk av IPT-tiltak”. Alle mener det er behov for forskning på effekter av IPT-tiltak. IPT *kan* representere nye virkemidler – forskning trengs! Departementene var opptatt av at IPT både kan bidra til helse, mindre institusjonsinnleggelse, mindre belastning på pårørende, tilbakeføring til arbeidslivet, færre problemelever, mer trivsel i skolen, arbeidstrening, pedagogikk, helse og redusert fraflytting fra distriktene.

Innovasjon Norge har fått ansvar for å fordele midlene fra IPT-løftet, som er et samarbeidstiltak mellom 2 departementer; LMD og Kommunaldepartementet (Innovasjon Norge 2010). IPT-løftet innebærer 6 millioner til fordeling per år (i 3 år). Kommunene og IPT-tilbydere kan søke sammen, men kommunen må være prosjekteier og (med-)søker. Tilskuddet kan innebære inntil 50 % finansiering over tre år. Det er krav om politisk forankring i kommunen. Søknaden går via fylkesmannen til Innovasjon Norge. Midlene skal brukes til tverretatlige og tverrkommunale utviklingsprosjekter i regi av kommunene og fremme et system ”som gjør at IPT blir en naturlig del av tjenesteporteføljen i kommunene. Det legges vekt på tiltak som gir langsiktige partnerskapsavtaler og tilbud til nye brukere. De overordnede målene er 1) bedre hverdag for innbyggerne, 2) mer helse for pengene og 3) næringsutvikling i kommunen.

Landbruksminister Lars Peder Brekk uttalte under et besøk på Sand gård for barn og unge: ”IPT er for meg og flere politikere en hjertesak” Og sa videre av IPT kan være av de gode kreftene som bidrar til helse, utvikling og trivsel (www.politikk.no)

Om kompetanseutvikling innen IPT

En arbeidsgruppe leverte i 2005 – på vegne av Fylkesmannen i Oppland - en uttalelse relatert til kompetanseutvikling for bønder som driver IPT-aktiviteter (Berg et al. 2005). Arbeidsgruppen trekker frem to syn på bondens kompetanse og forutsetninger for å drive Inn på tunet-virksomhet: 1. Bonden trenger helsefaglig eller pedagogisk utdanning; 2. Bonden skal være noe annet enn terapeut – vedkommende skal nettopp være bonde med agronomkunnskaper og som er personlig egnet. Arbeidsgruppen mener at begge kompetanseprofiler må tas hensyn til – og at bonden må gripe fatt i det friske hos dem som søker gården. Gruppen sammenfatter hva slags kompetanse gårdbrukeren behøver, som: motivasjon, personlig egnethet, erfaring (samfunnsengasjement, organisasjonsarbeid og personlig interesse) – men ikke *nødvendigvis* formell kompetanse (hentet fra www.innpaatumet.no). I tillegg må det være forutsetninger på gården som oppfylles, slik som for eksempel allsidig drift. Ellers vises det til relevante utdannings- og studietilbud ved en rekke høyskoler og ved Universitetet for miljø- og biovitenskap. Kurs og opplæring gis også gjennom organisasjoner, særlig Innovasjon Norge, Norges Vel, Norges bondelag og bygdefolkets studieforbund og fylkesvise etablerersentre.

Avslutningsvis drøftes *utviklingen av IPT*. Virksomheten har fått utvikle seg ”nedenfra” og med begrenset sentralstyring. Det positive med dette er grasrotforankring i tråd med lokale behov – dvs en gründerorientert næringsutvikling. Det som er mindre bra er at overordnede strategier ikke er på plass (i 2005) – og det som oppfattes som ikke bra er at økonomien i tiltakene ikke er sikret – bl.a. mangel på langsiktige avtaler.

Om kvalitetssikring av IPT

I 2007 ble det rapportert fra et forprosjekt som handlet om å kvalitetssikre IPT-tilbud og gårder (Uldal 2007). Det finnes ingen nasjonal standard for IPT. I Europa har særlig Nederland kommet langt i utvikling av en nasjonal standard. Alle IPT-tilbydere kan bruke en internasjonal standard som er generell for alle bedrifter: den såkalte Demings sirkel. Den beskriver den mest vanlige prosessen i kvalitetsstyring. Sirkelen har fire kontinuerlige faser: planlegging, utførelse, kontroll, korrigerende osv. – som skal bidra til stadig forbedring.

Dokumentet viser også en oversikt over kurs og undervisningsopplegg som IPT-bønder kan ha nytte av. I tillegg beskrives hvordan andre land (dvs Nederland og Belgia) kvalitetssikrer IPT-tilbud.

HMS i landbruket dreier seg om å tenke igjennom hva som kan gjøres på egen gård for å unngå skader og ulykker. Det viktigste ved å gjennomgå HMS på gården er å bli klar over forbedringsområder.

Alle norske bedrifter er pålagt å drive internkontroll – nettopp for å fremme arbeidsmiljø og sikkerhet, verne mot helse- og miljøskader fra produkter, verne det ytre miljø mot forurensning.

For å kartlegge relevante kvalitetssystemer ble fem organisasjoner/grupperinger undersøkt: Alpinanleggenes Landsforening (ALF); Den Norske Turistforening (DNT); Norsk Bygdeturisme og Gardsmat (NBG); Hest i Turistnæring (HiT); Tradisjonell landbruksnæring (KSL). Disse ble hver for seg vurdert ift relevans for IPT. Fra ALF kan man særlig ta med seg vekten på holdningsskapende arbeid og fokus på brukerens/kjøperens ansvar. Fra DNT kan man se betydningen av å ha med seg ”grasrota” i kvalitetssikringsarbeidet, kursing av personell og å forutse ulykker. Ellers pekes det på betydningen av å ”snakke samme språk” som bedriftens eiere (NBG) og dermed brukervennlighet ved utarbeidelse av kvalitetssikringssystemet (HiT). I tradisjonell landbruksnæring har bøndene gjennom Kvalitetssystem i Landbruket (KSL) et eget system for styring og dokumentasjon av gårdsdriften. KSL-kravene til helse, miljø og sikkerhet gjelder alle gårdsbruk. Det er et modulbasert system (som til sammen dekker hele gården: arbeidsplass og matproduksjon) som er godt kjent i hele landbrukets verdikjede. Ni av ti spurte IPT-bedrifter bruker allerede Kvalitetssystem i landbruket.

I 2010 kom ”Sjekkliste med veiledning – Krav til tiltaksplass på gård for Grønt Arbeid”, utarbeidet av Det Kongelige selskap for Norges Vel (Lauritzen 2010). Innledningsvis heter det: ”Erfaringene viser at Grønt arbeid – arbeidsrettet fysisk aktivitet i kontakt med dyr og natur i det sosiale fellesskapet man får på gården – har god virkning for styrking av arbeidsmuligheter, helsemessig bedring og økt livskvalitet” (s. 2). Dokumentet består av sjekkpunkter og er utviklet på bakgrunn av erfaringer fra Vilje Viser Vei-tiltakene, erfaringssamlinger og pilotprosjekter med innspill fra gårdbrukere, attføringsarbeidere og ansatte i NAV-kontor samt samarbeid og dialog med representanter for Arbeids- og velferdsdirektoratet, Vekstbedriftene og Norges Bondelag.

Det foreligger nå hele tre standard avtaledokumenter relatert til grønt arbeid, utarbeidet av henholdsvis NAV, attføringsbedriftene og Norges Bondelag. Så er det opp til bonden å finne en avtalemal som ivaretar den enkeltes interesser på beste måte. Relevante lover og forskrifter knyttet til kvalitetssikring av Grønt arbeid er følgende:

- NAVs regelverk omkring arbeidspraksisplasser i skjermet virksomhet (APS)
- Attføringsbedriftenes bransjestandarder for APS
- Dokumentasjonshefte for HMS-arbeid på gården
- Kvalitetssystem i landbruket (KSL Matmerk)
- Forslag til avtale mellom tiltaksarrangør og gårdsbruk, ved Attføringsbedriftene
- Veileder for Grønt arbeid og Avtale for gjennomføring av tiltaket Grønt arbeid, ved NAV
- IPT-verktøyet; sjekkliste for generelle HMS-krav, Sjekkliste for HMS og kvalitet i IPT-aktiviteter, og Forslag til standard avtaleverk – én generell og én spesiell del – fra Norges Bondelag

KUNNSKAPSOPPSUMMERINGER OG FORSKNING

Vi tar her med oppsummeringer som handler om tiltak for å få personer ut i arbeid generelt og oppsummeringer som handler om effekten av Grønn omsorg og tilsvarende, for personer som varig eller midlertidig har falt ut av arbeidslivet. Hensikten er å kunne reflektere teoretisk over hvilken rolle Grønn omsorg kan spille i forbindelse med arbeidstrening og tilbakeføring til arbeid.

Telemarksforskning ga i 2005 ut en arbeidsrapport basert på registerdata fra perioden 1996-1999 pluss 2000-2002, der de undersøkte hvilke tiltak yrkeshemmede med psykiske lidelser deltar i og hvilken effekt de har av å delta (Bakgrunnsperiode 94-95, Tiltaksperiode 96-99, Resultatperiode 2000-2002) (Møller 2005). I rapporten beskrives tiltak som personer med psykiske lidelser deltar i.

Yrkeshemmede med psykiske lidelser utgjør 20-25 % av alle yrkeshemmede. 15.000 personer på yrkesrettet attføring er diagnostisert med psykisk lidelse. Er det tiltak som er mer/mindre effektive for denne gruppen? Noe over 1/3 har vært i skoletiltak, noe under 1/3 har vært i arbeidspraksis. Gruppen er overrepresentert i "Arbeidspraksis med bistand" (AB). 1/10 av tiltaksdeltakere med psykiske lidelser deltar i arbeidspraksis med bistand. Gruppen kommer i mindre grad i jobb etter attføringen. De har lengre trygdehistorie, mindre arbeidspraksis og er oftere enslige og barnløse. Er diagnosen psykisk lidelse en større barriere enn andre diagnoser? Undersøkelsen viser at tiltak som gir god effekt for andre også gir god effekt for psykisk syke og vice versa. Men gruppen har relativt dårligere effekt av skoletiltak. Arbeidstrening gir relativt bedre jobbeffekt for disse. Jobbeffekt øker med tiltakets varighet (gjelder alle!). Lønnstilskudd gir bra sysselsettingseffekt. Videre viser rapporten at psykiske lidelser er overrepresentert i aldersgruppen 25-45 år. Gruppen bor mest alene, 71 % er barnløse, flere ugifte eller skilt. I gruppen er det også en tendens til høyere utdanning enn hos gjennomsnittet.

Angela Schafft (2008) har laget en kunnskapsoppsummering om psykiske lidelser og arbeidsintegrering i Skandinavia. Rapporten er laget på oppdrag av Nasjonal strategiplan for arbeid og psykisk helse i NAV, Drift og utvikling, og er basert på gjennomgang av nyere skandinavisk faglitteratur om arbeidsintegrering og psykiske lidelser – og på innhenting av erfaringsbasert praksiskunnskap hos utvalgte lokale aktører. Målet med kunnskapsstatusen er å få frem hva som gjøres for å styrke arbeidet med å hjelpe mennesker med psykiske lidelser til å komme i arbeid. I alle skandinaviske land er "psykiske lidelser" den hyppigst forekommende diagnose ved tildeling av uføretrygd. Generelt vises det til at denne gruppen har lav yrkesdeltagelse, men at mange ønsker arbeid. Situasjonen er lik i de skandinaviske land. Arbeidsgiveres fordommer, usikkerhet og manglende kunnskap om psykiske lidelser antas å være en hindring for ansettelse, men svakheter i støtteapparatet spiller også inn.

Generelt støtter erfaring og forskning opp om antagelsen om at arbeid i seg selv har en positiv effekt på livskvalitet og helse; mangel på arbeid/meningsfull sysselsetting oppleves som negativt. Rehabiliteringstiltak som styrker individers opplevelse av myndiggjøring og mobilisering av egne krefter, bidrar til sosial integrasjon. Et vilkår for reell brukermedvirkning – som er et uttalt helse- og sosialpolitisk mål – forutsetter på individuelt nivå "profesjonell lydhørhet" (dvs at brukerens innsikt i egen situasjon etterspørres og tas

avgjørende hensyn til). På kollektivt nivå må brukere i fellesskap sikres innflytelse på utformingen av tiltak og tilbud. Brukermedvirkning er også et vesentlig element i recoveryperspektivet og i likemannsarbeid. Hverdagslivets alminnelige møteplasser, er viktige arenaer i bedringsprosessen – i motsetning til terapeutiske omgivelser. Recovery støttes opp av deltagelse, sosial integrering og normalisering i det ordinære arbeidslivet; recovery er *ikke* ledd i en tiltakskjede som en forberedelse til arbeidslivet.

To hovedmodeller i arbeidsrettet rehabilitering trekkes frem: 1). Tradisjonell tilnærming: Her fokuseres trening/opplæring forut for overgang til arbeidslivet. 2). Integrert tilnærming: Her vektlegges den ordinære arbeidsplassen som arena i yrkesrettet rehabilitering. Skjermede tilbud, som del av første modell, oppleves ofte som meningsfulle, men ikke nødvendigvis som tilbud som gir overgang til ordinært arbeid. Tidsubestemte, skjermede tilbud gir deltagerne mulighet til ro – og egner seg for personer som trenger tilpasning, tilrettelegging, romslighet og trygghet over tid. Er gjennomstrømning et artikulert mål, vil den skjermede tilnærmingen komme til kort. I integrerte tilnærminger understøttes rehabiliteringsprosessen av arbeidsgiverrettede tiltak. Problemet her er at det er for lite kunnskap om arbeidsgiveres perspektiv når det gjelder ansettelse av personer med psykiske problemer. Det antas at frykt for å bli påført ekstra utgifter utgjør en barriere for integrering.

Gjennomgangstemaet i rapporten er at *samarbeid* mellom behandlingsinstans, kommunal helsetjeneste, tiltaksarrangører for statlige tiltak og NAV ”spiller på lag med brukeren i sentrum”; dvs at de definerer sine roller, kjenner hverandres oppgaver og krav ift brukeren. *Problemet* er et oppsplittet hjelpeapparat og at NAV, som organisasjon, har et regelverk og en måte å styre bruken av tiltak på som oppleves som et hinder for fleksible og helhetlige løsninger. *Løsningen* vil for en del være å lempe på byråkratiske bestemmelser slik at samarbeidet innrettes mer på brukernes behov enn på hjelpesystemenes premisser. I tillegg kommer det frem at *parallellitet* og *koordinering* av ulike tilbud er mer i tråd med den enkelte brukers behov enn at tilbudet følger *trappetrinnsmodeller* – hvor det ene tiltak settes inn etter at et annet er avsluttet. Parallellitet – og samtidighet (i behandlingsforhold og arbeidstrening) er mest tilfredsstillende og suksessrike ift arbeidsintegrering.

Det er en rekke interessante begreper som anvendes i litteraturgjennomgangen: *Ubyråkratisk tiltakskjedning; parallellsatsning og ansvarliggjøring; parallellprosesser og samtidighet i rehabiliteringsopplegg; NAV-los (dvs. at fordi hjelpeapparatet er usammenhengende og uoversiktlig trengs en los gjennom systemene); bedringsvei i arbeidsrettet rehabilitering; overgangsplanlegging; 'supported employment' (støttede ansettelsesforhold); profesjonell lydhørhet (ift brukeres ønsker, behov og erfaring).*

Rapporten trekker frem en rekke praktiske løsninger i form av Fontenehus, arbeidskollektiver, Inn på tunet-tilbud, kurs og opplæring og ulike skjermede, tidsubestemte tiltak. *Generelt utgjør tiltak innen Grønn omsorg bare en mindre del av kunnskapsgrunnlaget i denne rapporten.* Det synes som om forfatteren av rapporten oppfatter sin rolle som en relativt fristilt kunnskapsrapportør – på tross av tilknytningen til oppdraget fra NAV.

Berget, Braastad & Ekeberg (2001) har skrevet om hvordan Grønn omsorg innebærer tilbud hvor ulike sider ved naturen benyttes for å fremme helse og trivsel – og at det derfor har oppstått en interessant kopling mellom landbruk og terapi i form av omsorgsrettede aktiviteter som et tillegg til tradisjonell jordbruksproduksjon. Av dette fremstår begrepet *det multifunksjonelle landbruk* – for å understreke landbrukets utvidede samfunnsnyttige roller. Forfatterne konstaterer at det ”eksisterer mye praktisk erfaring med Grønn omsorg, der psykiatriske enheter samarbeider med bønder for å gi mennesker med psykiske lidelser

arbeidsrettede aktiviteter i en rehabiliteringsprosess. Det trengs imidlertid *forskning* som kan dokumentere effekter...” Rapporten beskriver et pilotprosjekt i Vestfold som skulle teste gjennomførbarheten av et 3-årig dr.gradsprosjekt (B. Berget) som var under planlegging. Fokus var dyreassistert terapi med husdyr – og spørsmålet var om en interaksjon med husdyr og gir mennesker med psykiske lidelser bedre selvfølelse, livskvalitet, økt trygghetsfølelse og mestringsevne. Dette studeres spesifikt ift angstlidelser og depresjonslidelser ved hjelp av psykiatriske tester og videoregistreringer.

Tidligere har oppmerksomheten vært rettet mot kjæledyr, mens det nye i denne forskningen er fokuset på husdyr og virkningen på menneskers helse og trivsel. Nytteverdien av prosjektet er knyttet til landbruksnæringen i form av å skape meningsfulle sysselsettings- og arbeidsrettede tiltak for mennesker med psykiske lidelser. Prosjektet forventes å ha utdanningsmessig nytte i og med etablering av nye utdanningstilbud. Pilotprosjektet skulle bidra til å klargjøre grunnlaget for – og innholdet i – samarbeidsavtalene i hovedprosjektet.

Berget og Braastad ga i 2008 ut en kunnskapsstatus for Inn På Tunet, der det også ble pekt på forskningsbehov (Berget & Braastad 2008). Arbeidet hadde en bredt sammensatt referansegruppe med representanter for NFR, statlige myndigheter, landbruksorganisasjoner, forskningsinstitutter, høyskoler og universitet. Rapporten ble utarbeidet på oppdrag fra Forskningsrådet, NAV, Innovasjon Norge og Statens Landbruksforvaltning. Sentrale begreper defineres: *Inn på tunet* (tilrettelagte tilbud på gårdsbruk – tilbud til alle aldersgrupper – som foregår i nært samarbeid med oppvekst/skole-, helse- og sosialsektor i kommunen); *Grønn omsorg* (begrepet defineres ikke – omsorgsdelen problematiseres – og begrepet Grønn omsorg brukes delvis synonymt med Inn på tunet – men særlig knyttet til helse- og omsorgstjenesten); *Green care* (internasjonalt begrep som dekker ”the utilisation of agricultural farms – the animals, the plants, the garden, the forest, and the landscape – as a base for promoting human mental and physical health, as well as quality of life, for a variety of client groups”). Det fastslås at Green care ikke bare er ren terapi. Omfattende erfaring antar at virksomheten kan ha terapeutisk effekt); *Grønt arbeid* er et relativt nytt begrep innen IPT-tjenester og representerer arbeidsrettede tilbud med utgangspunkt i gårdens ressurser. Begrepet har opphav i satsningen på arbeid og psykisk helse knyttet til prosjektet Vilje Viser Vei.

Rapporten understreker at forskning på Inn på tunet lett støter på metodiske problemer relatert til ustandardiserte tiltak og uensartede brukergrupper. Derfor kreves grundig forskning som er teoribasert. Forfatterne mener at det er nødvendig å avklare hvilke målgrupper tiltakene er rettet mot – samt hvilken struktur og dimensjon de enkelte tiltak bør ha. Forskningen må videre være flerfaglig og tverrfaglig og preget av metodisk pluralisme.

De *overordnede forskningsbehov* vil være: Utvikling av felles sett av teoretiske rammeverk – og bruk av felles forskningsmetoder slik at sammenligning er mulig. Felles definisjoner er nødvendig; terapeutisk anvendelse av menneskers kontakt med dyr og planter er lite utforsket – og virkningsmekanismer må søkes; utvikling av en overbevisende kunnskap om sammenhengen mellom kontakt med natur og menneskers helse og velvære; analyse av kunnskaper, holdninger og motivasjon for ulike IPT-tilbud blant helsearbeidere, lærere, pårørende, brukergrupper og tilbydere; analyse av hvilken betydning gårdbrukeren og vedkommendes familie, måltider og ulike miljømessige aspekter ved IPT-tilbudet har på helse og trivsel hos brukerne; helseøkonomisk verdsetting av IPT-tiltak og hvilke helseøkonomiske gevinster tiltakene kan ha for kommuner og helseforetak; etablere internasjonale forskernettverk og styrke internasjonalt forskningssamarbeid.

I forhold til *skog og annen natur som arena* for rehabilitering, restitusjon og opplevelse, påpekes det at det er evidens for positive psykiske effekter av aktiviteter og opplevelser i naturen (Attention Restoration Theory), men at dette ikke er undersøkt i IPT-sammenheng. Når det gjelder *gården som arena for læring, rehabilitering og aktivitet*, trekkes det frem at gården i sitt vesen er allmenndannende og det pekes på erfaringer som underbygger læringseffekter både i faglig og sosial forstand. Her dreier de prioriterte forskningsbehovene seg om å kartlegge og dokumentere spesifikt de allmenne kvalitetene som skapes gjennom tilrettelagte gårdsaktiviteter – og behovet for dokumentasjon av læringseffekter gjennom både kvantitative (eksperimentelle og longitudinale) og kvalitative studier.

Ulike former for *terapeutisk hagebruk* har særlig dokumentert en samlende og beroligende psykisk virkning. Terapeutisk hagebruk har lange tradisjoner internasjonalt, men er ikke spesifikt utviklet ift gården som arena. Derfor vil dette være et prioritert forskningsområde. I forhold til *stell og omgang med dyr* er det særlig fire områder som forskningen har fokusert, nemlig fysiologiske effekter av interaksjon med dyr; dyr som sosial støtte og katalysator for å fremme kommunikasjon mellom mennesker; interaksjon med dyr for å styrke selvfølelse og mestring; interaksjon med dyr for å stimulere omsorgs- og innlevelsessevne. Forskningsbehovene på dette området er stort når det gjelder effekter på psykisk helse, velvære og livskvalitet.

Motivasjon for IPT blant tilbydere, brukere, helsepersonell og pårørende: Kartleggingsundersøkelser som er gjort viser at tilbydergruppens hovedmotivasjon er å øke inntjeningen på gården og å utvikle gode aktivitetstilbud for brukerne som stimulerer mestring. De få brukerundersøkelser som er gjort peker på høy trivsel og at tiltakene var tilpasset brukernes behov. Deltagelsen har gitt mindre passivitet, økt sosial kontakt og gitt muligheter for å lære nye ting. Enkelte oppgir at egen yrkesmessige interesse ikke samsvarte med tilbudet.

Det er gjennomført få forskningsbaserte studier av helsepersonells motivasjon og holdninger til IPT. På dette området er det behov for forskning bl.a. for å få innsikt i hvilke elementer i IPT-tiltakene som antas å ha terapeutiske, pedagogiske og adferdsmessige effekter.

Tilbyder og kjøper av IPT – muligheter og problemer: En videreutvikling av IPT som tjenestetilbud forutsetter at man definerer og spesifiserer grønne tjenester tydelig slik at de tilfredsstillende tilbyders, kjøpers og brukeres krav. Det er behov for utvikling av et felles system som bidrar til at tilbudenes kvalitet synlig og målbar – basert på relevante kvalitetsindikatorer. Rapporten løfter frem behovet for gode og langsiktige avtaler mellom selger og kjøper for at kravet til lønnsomhet og kvalitative gode tilbud skal kunne imøtekommes. Derfor kreves analyser av hvilke insentiver som skapes av ulike kontrakttyper – og utfordringer og problemer ved fravær av langvarige kontrakter.

Økonomiske analyser av IPT-tiltak: Her poengteres at tjenester som tilbys utenfor et velfungerende marked bør underkastes samfunnsøkonomiske analyser for å sikre at ressursbruken står i et rimelig forhold til samfunnsøkonomiske gevinster. Kostnadsanalyser kan gjennomføres ved å sammenligne de beregnede samfunnsøkonomiske kostnader ved IPT-tjenester med deres bedriftsøkonomiske kostnader – og med kostnader for tjenester som står i et konkurranseforhold til IPT-tjenester. Det foreslås økonomiske evalueringsanalyser som tar hensyn til samfunnsøkonomiske kostnader og de samfunnsøkonomiske velferdseffektene av ulike typer tjenester.

Rapporten trekker frem både erfaringsbasert og tradisjonell forskningsbasert kunnskap som bidrar til å begrunne hvorfor IPT/Grønn omsorg har gunstige helsemessige effekter, bidrar til økt funksjonsevne, læring og rehabilitering – i tillegg til å være av betydning for deltageres livskvalitet. Dessuten vies næringsinteressene relativt stor oppmerksomhet, men i denne rapporten er ikke markedsterminologien så fremtredende som i andre dokumenter relatert til IPT. Erkjennelsen av at man fortsatt har begrensede kunnskaper om effektene av IPT-tilbudene, viser seg i rekken av prioriterte forskningsbehov.

En mer avgrenset rapport/evaluering er skrevet av Bjørn Kullseid (2008). Han skriver om erfaringer med ArbeidsPraksis i Skjernet virksomhet i Sandnes. Tiltaket i Sandnes besto av to deler: 1. Sandnes Pro-Service (setter sammen flatpakker fra IKEA) og 2. Trygvi Islandshestegård. Evalueringen dekker knapt ett års virksomhet etter oppstart. Tiltaket er rettet mot personer med psykiske helseplager og som er tilknyttet NAVs psykiatrisatsning. Evalueringen peker på at erfaringene fra gård er svært positive fordi oppgavene er varierte, mens nettopp mangel på variasjon trekker i negativ retning for bedriften. Ellers kommer det frem en mangel på samtidighet og koordinering av tiltak overfor enkeltdeltagere. Mangel på koordinering antas å ha medvirket til at enkelte har sluttet i tiltaket. Ellers har mengden av fravær blant deltagerne overrasket de ansatte. Generelt oppsummeres det med at de ansatte i tiltaket spiller en stor rolle i deltageres liv og i håpet om å kunne komme inn i ordinært arbeid. Kullseid skriver at om det overordnede målet er at en stor prosentdel skal over i ordinært arbeid, så vil tiltaket slite med å oppfylle målet pga deltageres problembelastning. I denne enkle evalueringen er brukerperspektivet sentralt, mens næringsperspektivet er nedtonet.

DISKUSJON – ARBEID OG PSYKISK HELSE, I HVILKEN GRAD KAN GRØNN OMSORG VÆRE ET SVAR PÅ UTFORDRINGENE OG I HVILKEN GRAD BLIR DET TATT I BRUK?

Mange departementer har uttalt seg, støttet og medvirket i satsingen på Grønn omsorg, men ikke i like stor grad og ikke med de samme begrunnelsene. Dokumentgjennomgangen viser kort oppsummert følgende: LMD, med statsråden i spissen, er svært positive og har tidligere fokusert sterkt på næringsutvikling og levende bygdesamfunn, men peker også på behovet for kvalitetsheving og kvalitetssikring, kompetanse og mer forskning. Interessen synes i stor grad å sammenfalle med andre departement; bruke gården som ramme for å skape fleksible, trygge, individuelt tilpassede og recovery-orienterte tilbud bl.a. for mennesker som sliter med rus og psykiske vansker.

I rapportene fra HOD finner vi bare et svært moderat engasjement for Grønn omsorg/Inn på tunet, men det viser til generelle, virksomme tiltak som harmonerer svært godt med Grønn omsorg/Grønt arbeid. Betydningen av Grønn omsorg/ Inn på tunet nevnes også i forbindelse med samhandlingsreformen og forebyggings-/ folkehelseutfordringene.

Fra AID har vi funnet lite som direkte handler om Grønn omsorg/IPT, men Arbeids- og velferdsdirektoratet har en egen fagansvarlig for Grønn omsorg og ansvar er videre delegert til fylkeskoordinatorer. Det samme direktoratet styrer også Arbeid og psykisk helse – som har en bred satsing der Grønn omsorg/IPT bare er en liten del. Denne delen forvaltes av NAV som etter hvert har avgrenset seg fra bredden i tiltak relatert til Grønn omsorg og nå satser tydeligere på Grønt arbeid. I Meistad og Nylands rapport – skrevet på oppdrag fra Arbeids- og velferdsdirektoratet (Meistad og Nyland 2005), ble det særlig pekt på følgende egenskaper ved gården som arena for mennesker som sliter med de nevnte problemene: a) Det totale spekteret av tiltak på gården og b) den erfaringsbaserte viten som sier at dyr, planter og natur har positiv effekt på psykisk helse, livskvalitet og arbeidsevne.

NAV skriver i sin veileder om Grønt arbeid at dette er virksomt, og har utarbeidet kvalitetssystem og kontraktsmaler for Grønt arbeid. Samtidig viser signaler fra NAV-Arbeid at NAVs byråkratiske logikk og effektivitetstenking kanskje ikke så lett lar seg forene med tenkingen hos de som for eksempel er nær ungdommer med psykiske problemer og noen av disse ungdommenes – og andres – behov for tid, fleksibilitet, trygghet og et langsiktig opplegg som gjør det mulig å bygge opp grunnleggende ferdigheter i samspill med andre, ta ansvar for arbeidsoppgaver, finne mening i dette og ikke minst utvikle tillit til at det er mulig å utføre et arbeid på en slik måte at det blir akseptert av andre.

Det synes å være stor enighet om behovet for en annerledes tilnærming til de som faller ut av arbeidslivet p.g.a. psykiske problemer og eventuelt rus. Både blant politikere og i

forskningsrapporter pekes det på kvalitetene fleksibilitet, tett individuell oppfølging, trygge omgivelser, gode relasjoner, kontinuitet og støtte til mestring. Mange av disse kvalitetene finner vi innenfor Grønn omsorg/IPT. Samtidig kan det synes som om disse kvalitetene, tross gode intensjoner, er vanskelig å realisere eller støtte innenfor de ”systemene” som er utviklet for å forvalte arbeid, integrering og psykisk helse. Kanskje kan en snakke om ulike logikker som er på kollisjonskurs. Den brukerorienterte recovery-tenkingen er ikke uten videre forenlig med dokumentasjonskrav, standardisering, sterk byråkratisering og en hoveddrivkraft som handler om at folk først og fremst må komme seg ut i jobb. Alle aktører i feltet synes å etterlyse mer forskning som kan dokumentere effekter – særlig helseeffekter – av Grønn omsorg. Samtidig er det gjennom årene samlet utallige case om mennesker som har fått igjen livslust og arbeidsevne og kommet tilbake i jobb eller studier etter en periode på gården eller i et annet naturbasert tiltak. Selvsagt må vi fortsette å dokumentere effekter, men det er også viktig å ha blick for ulike syn på hva som gir bedring, virkningene av ulike forvaltningsmessige tilnærminger, menneskesyn, politisk vilje og kryssende profesjonsinteresser.

LITTERATUR

- Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2010). Målene om et mer inkluderende arbeidsliv – status og utviklingstrekk nr. 1/2010. Rapport fra faggruppen for IA-avtalen, 18. november 2010
- Berg, B., Haugan, L., Tollefsen, K-R. & Onsrud, T. (2005) Kompetanseutvikling – Inn på tunet. Uttalelse fra arbeidsgruppe.
- Berget, B., Braastad, B.O. & Ekeberg, Ø. (2001) Grønn omsorg med husdyr for mennesker med psykiske lidelser. Ås/Oslo: Norges Landbrukshøgskole, Institutt for husdyrfag/Uio, Institutt for medisinske atferdsfag.
- Berget, B. & Braastad, B.O. (2008) Kunnskapsstatus og forskningsbehov for Inn på tunet. Ås: UMB.
- Gjønnes, L.P. & Sørbrøden, Ø. (1998) Evaluering av Grønn omsorg-prosjekter i Vestfold
- Heggem, O.T. (2010) Tale: LMDs satsing på Inn på Tunet.
- Hetle, K. (2010). (2010) Inkluderende arbeidsliv. Annonsebilag. Oslo: Arbeids- og inkluderingsdepartementet.
- Innovasjon Norge – Nyhetsbrev desember 2010.
- Kongshaug, L.H. (2004) Tale: Grønn omsorg - Grønt samarbeid i Telemark.
- Kullseid, B. (2008) APS Vilje Viser Vei. Gård og bedrift. ”En evaluering.” Sandnes Pro-Service.
- Landbruks- og matdepartementet (2007) Handlingsplan for Inn på Tunet (1a). Innovasjon Norge på oppdrag fra LMD
- Lauritzen, I. (2010) Sjekkliste med veiledning: Krav til tiltaksplass på gård for Grønt arbeid, KSL-standard, versjon 1, juni 2010. Oslo: Det Kongelige Selskap for Norges Vel.
- Meistad, T. & Nyland, R. (2005) Du må så før du høster – om arbeidsmarkedstiltak på gård for mennesker med psykiske lidelser. Trondheim: Bygdeforskning, Rapport 2/05.
- Møller, G. (2005) Arbeidsrapport basert på registerdata 1996-1999 pluss 2000-2002: Hvilke tiltak yrkeshemmede med psykiske lidelser deltar i og hvilken effekt de har av å delta (Bakgrunnsperiode 94-95, Tiltaksperiode 96-99, Resultatperiode 2000-2002). Telemarksforskning
- NAV (2006) Vilje Viser Vei – satsing på arbeid og psykisk helse FASE 2, Halvårsrapport pr 01.07.06
- NAV (2007) Vilje Viser Vei – satsningen på arbeid og psykisk helse.
- NAV (2007) Nasjonal strategiplan for arbeid og psykisk helse.
- NAV og Helsedirektoratet (2010): Arbeid og psykisk helse – Jobbmestrende oppfølging.
- NAV (2010) Veileder. Grønt arbeid - en god start på veien mot arbeidslivet.
- Rambøll Management Consulting (2009) Kartlegging av ungdomstiltak. NAV Drift og utvikling, Rapport august 2009.
- Schafft, A. (2008) Psykiske lidelser og arbeidsintegrering i Skandinavia: En kunnskapsstatus. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet, Rapport 4.
- Sosial- og helsedirektoratet (2005): Arbeidsrettede tiltak for personer med psykiske problemer. En systematisk oppsummering av internasjonal effektforskning. Søk foretatt i desember 2004.
- Steihaug, S. & Harsvik, T. (2009) Sintef Helse Rapport A 11297: Evaluering av JOBBMESTRENDE OPPFØLGING i Østfold og Oslo. Sluttrapport mars 2009
- Uldal, S.H. (2007) Kvalitetssikring av Inn på tunet tilbud og gårder. Oslo: Norges Vel/Norges Bondelag.

Wigum, T. & Solberg, J. (2008) Hva skal vi med grønt arbeid? Powerpoint-presentasjon.
Åm, T. (2010a) Samhandlingsreformen – også Inn på tunet, powerpointpresentasjon, mai.
Åm, T. (2010b) Samhandlingsreformen – kan Inn på tunet spille en rolle? Ppt, november.
Aasland, T. (2002) Grønn omsorg – Bruk av gården som ressurs for opplærings-, helse- og sosialsektoren.